ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies
Series Historia et Sociologia, 28, 2018, 1

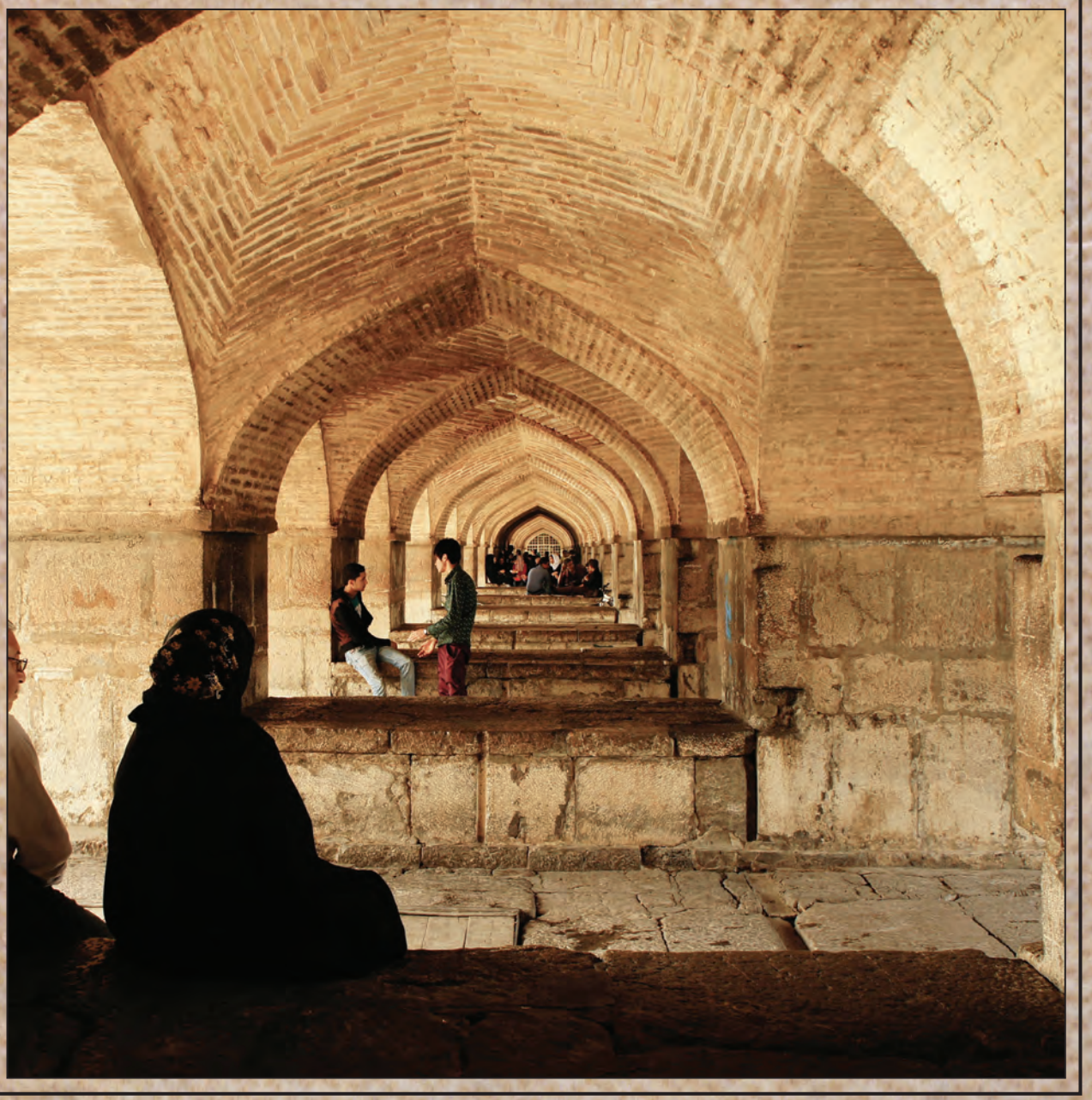

UDK 009 Annales, Ser. hist. sociol., 28, 2018, 1, pp. 1-232, Koper 2018 ISSN1408-5348

UDK 009

ISSN 1408-5348 (Print)
ISSN 2591-1775 (Online)

ANNALES

Anali za istrske in mediteranske študije
Annali di Studi istriani e mediterranei
Annals for Istrian and Mediterranean Studies

Series Historia et Sociologia, 28, 2018, 1

KOPER 2018

ISSN 1408-5348 (Tiskana izd.)
ISSN 2591-1775 (Spletna izd.)

UDK 009

Letnik 28, leto 2018, številka 1

UREDNIŠKI ODBOR/
COMITATO DI REDAZIONE/
BOARD OF EDITORS:

Roderick Bailey (UK), Simona Bergoč, Furio Bianco (IT), Milan Bufon, Alexander Cherkasov (RUS), Lucija Čok, Lovorka Čoralić (HR), Darko Darovec, Goran Filipi (HR), Devan Jagodic (IT), Vesna Mikolič, Luciano Monzali (IT), Aleksej Kalc, Avgust Lešnik, John Martin (USA), Robert Matijašić (HR), Darja Mihelič, Edward Muir (USA), Vojislav Pavlović (SRB), Peter Pirker (AUT), Claudio Povolo (IT), Andrej Rahten, Vida Rožac Darovec, Mateja Sedmak, Lenart Škof, Marta Verginella, Špela Verovšek, Tomislav Vignjević, Paolo Wulzer (IT), Salvator Žitko

Glavni urednik/*Redattore capo/ Editor in chief:* Darko Darovec

Odgovorni urednik/*Redattore responsabile/Responsible Editor:* Salvator Žitko

Uredniki/*Redattori/Editors:* Urška Lampe, Gorazd Bajc

Gostujoča urednica/*Guest editor*: Anja Zalta

Prevajalci/*Traduttori/Translators:* Petra Berlot (it.)

Oblikovalec/*Progetto grafico/ Graphic design:* Dušan Podgornik, Darko Darovec

Tisk/*Stampa/Print:* Grafis trade d.o.o.

Založnika/*Editori/Published by:* Zgodovinsko društvo za južno Primorsko - Koper / *Società storica del Litorale - Capodistria*© / Inštitut IRRIS za raziskave, razvoj in strategije družbe, kulture in okolja / *Institute IRRIS for Research, Development and Strategies of Society, Culture and Environment / Istituto IRRIS di ricerca, sviluppo e strategie della società, cultura e ambiente*©

Sedež uredništva/*Sede della redazione/ Address of Editorial Board:* SI-6000 Koper/*Capodistria,* Garibaldijeva/*Via Garibaldi 18*
e-mail: annaleszdjp@gmail.com, ***internet:*** http://www.zdjp.si/

Redakcija te številke je bila zaključena 30. 5. 2018.

Sofinancirajo/*Supporto finanziario/ Financially supported by:* Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS), Mestna občina Koper

Annales - Series historia et sociologia izhaja štirikrat letno.

Maloprodajna cena tega zvezka je 11 EUR.

Naklada/*Tiratura/Circulation:* 300 izvodov/copie/copies

Revija Annales, Series historia et sociologia je vključena v naslednje podatkovne baze / *La rivista Annales, Series historia et sociologia è inserita nei seguenti data base / Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in*: Clarivate Analytics (USA): Arts and Humanities Citation Index (A&HCI) in/and Current Contents / Arts & Humanities; IBZ, Internationale Bibliographie der Zeitschriftenliteratur (GER); Sociological Abstracts (USA); Referativnyi Zhurnal Viniti (RUS); European Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS); Elsevier B. V.: SCOPUS (NL).

Vsi članki so v barvni verziji prosto dostopni na spletni strani: http://www.zdjp.si.
All articles are freely available in color via website http://www.zdjp.si.

ANNALES · Ser. hist. sociol. · 28 · 2018 · 1

Anali za istrske in mediteranske študije - Annali di Studi istriani e mediterranei - Annals for Istrian and Mediterranean Studies

UDK 009 Volume 28, Koper 2018, issue 1 ISSN 1408-5348 (Print)
ISSN 2591-1775 (Online)

VSEBINA / *INDICE GENERALE / CONTENTS*

Raid Al-Daghistani: Ethics in Islam: an overview of theological, philosophical and mystical approaches ... 1
L'etica dell'islam: uno sguardo sugli aprocci teologici, filosofici e mistici
Etika v islamu: pregled teoloških, filozofskih in mističnih pristopov

Primož Šterbenc: How to understand the war in Syria 13
Come comprendere la guerra in Siria
Kako razumeti vojno v Siriji

Dragan Potočnik & Katja Plemenitaš: The Iran revolution and its influence on the revival of islam ... 29
L'influenza della rivoluzione iraniana sulla rinascita islamica
Iranska revolucija in njen vpliv na preporod islama

Anja Zalta: Challenges facing muslims in Europe: from secularization to the idea of 'euro-islam' 41
Una sfida ai musulmani in Europa: dal secolarismo all'idea dell'«euro-islam»
Izzivi za muslimane v Evropi: od sekularizacije do ideje o 'evro-islamu'

Marija Jurić Pahor: Transkulturnost in kulturna hibridnost v kontekstu migracij: primer mesta Trst 51
Transculturalità e ibridità culturale nel contesto delle migrazioni: l'esempio della città di Trieste
Transculturality and cultural hybridity in the context of migrations: the example of the city of Trieste

Ana Toroš: The role of migrations and cultural hybridity in literary systems: studying the case of Alojz Gradnik in Argentina 65
Il ruolo delle migrazioni e l'ibridismo culturale nei sistemi letterari: lo studio del caso di Alojz Gradnik in Argentina
Vloga migracij in kulturne hibridnosti v literarnem sistemu: študija primera Alojza Gradnika v Argentini

Pavel Jamnik, Petra Leben-Seljak, Borut Toškan, Stanko Flego & Bruno Blažina: Prazgodovinsko jamsko grobišče ob sotočju Krvavega potoka in vodotoka Glinščice 77
Sepolture protostoriche nella grotta nei pressi della confluenza del Krvavi potok e della Val Rosandra
Prehistoric cave cemetery near the confluence of the Krvavi potok and Glinščica streams

Darja Mihelič: I quaderni dei vicedomini, i libri di conto e i manuali di mercatura come fonti per le ricerche sulla storia dei prezzi (prima metà del XVI secolo) 91
Vicedominus' books, merchant account books and accounting manuals for merchants as sources for research on the history of prices (the first half of the sixteenth Century)
Vicedominske knjige, trgovske knjige in računski priročniki za trgovce kot viri za raziskavo zgodovine cen (prva polovica 16. stoletja)

Dijana Vučković & Jelena Mašnić: Suvremena obrazovna vrijednost izučavanja narodne bajke – literarni, socijalni i psihološki elementi bajke u mediteranskom kulturološkom metanarativu 119
Il valore educativo contemporaneo dello studio della fiaba popolare – elementi letterari, sociali e psicologici della fiaba nella metanarrazione culturale mediterranea
Contemporary educational value of studing folk fairytale – literary, social and psychological elements of a fairytale in the mediterranean cultural metanarrative

Jana Vilman Proje, Janez Bogataj & Matejka Bizjak: Oblikovanje pripadnostnih oblačil za potrebe turizma 139
Creazione dell'abbigliamento di appartenenza ai fini della promozione turistica
Designing affilatory clothing for tourism

Lučka Ažman Momirski & Rok Žgalin Kobe: Lokacija, zasnova in izvedba mesta kulture Galicije .. 151
Sito, impostazione e realizzazione della città della cultura di Galizia
The site, design, and construction of the city of culture of Galicia

Boris Dorbić & Elma Temim: Valorizacija dendro elemenata u parkovima i pejsažnim površinama na području Šibensko-kninske županije .. 167
La valorizzazione degli elementi del dendro e delle aree del paesaggio nel territorio della contea di Sebenico e Knin
Valorisation of dendro elements in the parks and landscape areas on the territory of Šibenik-Knin county

Damjana Gantar, Breda Mihelič, Sabina Mujkić, Miha Tomšič, Mihael Mirtič & Marjana Šijanec
Zavrl: Izzivi energetske prenove stavb kulturne dediščine v Sloveniji 193
Le sfide del risanamento energetico degli edifici protetti dal patrimonio culturale in Slovenia
Challenges of energy renovation of cultural heritage buildings in Slovenia

Andreja Trdina, Ana Podlogar Kunstelj & Maruša Pušnik: Materinstvo in materialnost 209
Maternità e materialità
Maternity and materiality

Kazalo k slikam na ovitku 223
Indice delle foto di copertina 223
Index to images on the cover 223

Navodila avtorjem 225
Istruzioni per gli autori 227
Instructions to authors 229

original scientific article
received: 2017-06-22

DOI 10.19233/ASHS.2018.07

PRAZGODOVINSKO JAMSKO GROBIŠČE OB SOTOČJU KRVAVEGA POTOKA IN VODOTOKA GLINŠČICE

Pavel JAMNIK
Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenija
e-mail: pavel.jamnik@telemach.net

Petra LEBEN-SELJAK
Dobračevska ulica 44, 4226 Žiri, Slovenija
e-mail: petra.leben@gmail.com

Borut TOŠKAN
ZRC-SAZU, Inštitut za arheologijo, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: borut.toskan@zrc-sazu.si

Stanko FLEGO
Pellegrini 20, 34139 Trst, Italija
e-mail: s_flego@virgilio.it

Bruno BLAŽINA
Jenkova 16, 6230 *Postojna*, Slovenija
e-mail: bruno.blazina@gmail.com

IZVLEČEK

V prispevku predstavljamo najdbo kostnih ostankov najmanj štirih *odraslih oseb, mladostnika in otroka iz treh jamskih rovov ob sotočju Krvavega potoka in Glinščice. Ob odkritju se je predvidevalo, da kosti izvirajo iz obdobja hladne vojne, zato je najdbe v obravnavo prevzela policija. Z novimi pregledi se je izkazalo, da gre za prazgodovinsko grobišče. Ob enem izmed najdišč so bile skupaj s človeškimi ostanki tudi kosti goveda, svinje, osla in kokoši, zato se zdi verjetna domneva, da so bile te živali grobni pridatek. Ker se osel in kokoš na tem območju pojavita šele v železnodobnih kulturah, v ta čas umeščamo tudi novoodkrita jamska grobišča. Po primerjavi z jamami v dolini Glinščice, v katerih so bili v preteklosti že odkriti prazgodovinski človeški ostanki, postavimo domnevo, da je bil ta del strme soteske za eno od bližnjih prazgodovinskih skupnosti, ki je živela nad omenjeno dolino, prostor za pokop umrlih.*

Ključne besede: človeške kosti, jama, pokop, prazgodovina, dolina Glinščice

SEPOLTURE PROTOSTORICHE NELLA GROTTA NEI PRESSI DELLA CONFLUENZA DEL KRVAVI POTOK E DELLA VAL ROSANDRA

SINTESI

Nel presente contributo viene preso in esame il ritrovamento di resti ossei umani di almeno quattro persone adulte, di un giovane e di un bambino, rinvenuti in tre gallerie nei pressi della confluenza tra il Krvavi potok e la Val Rosandra. Inizialmente si ritenne che le ossa risalissero al tempo della guerra fredda, perciò furono prese in consegna dalla polizia. In seguito ad ulteriori sopralluoghi si è potuto attribuire i resti a sepolture di epoca protostorica. In uno dei siti sono stati rinvenuti assieme ai resti ossei umani anche ossa di bovino, scrofa, asino e gallina che si ritiene potessero far parte del corredo funebre. Gli asini e le galline appaiono in questa zona appena nell'età del ferro, epoca alla quale si potrebbero far risalire anche le sepolture recentemente scoperte. In base ai confronti con i resti ossei umani, riscontrati nelle altre grotte della Val Rosandra, si suppone che il ripido pendio fosse stato usato da una delle comunità protostoriche che abitava sopra la Val Rosandra come "luogo dei morti".

Parole chiave: ossa umane, grotta, sepoltura, protostoria, Val Rosandra

UVOD

V vasi Klanec pri Kozini se dva izvirna potoka Glinščice združita v vodotok Glinščica, ki se usmeri proti Tržaškemu zalivu. Tik pred državno mejo, nad vasjo Botač, pod skalnim pomolom, na vrhu katerega je protiturški obrambni tabor z imenom Tabor nad Botačem oziroma Draški tabor/Taber di Draga, se s severa v Glinščico izliva Krvavi potok. Od tu naprej so vode v dolžini približno dveh kilometrov vrezale do 200 višinskih metrov globoko sotesko, ki jo z obeh strani obdajajo strme skalne stene, v katerih so razgaljene plasti paleocensko-eocenskih apnencev, ki prihajajo v stik z eocenskim laporjem. Soteska se ponovno razširi pri prehodu vodotoka v izravnano zaledje Trsta pri zaselku Gornji konec/Bagnoli superiore. Pri vasi Žavlje/Aquilinia se vode izlijejo v Tržaški zaliv. Skupna dolžina vodotoka Glinščica od izvira do Tržaškega zaliva, katerega soteska je naravna povezava med morjem in celinskim delom, je 12.100 metrov. V delu soteske od pritoka Krvavega potoka do ponovne razširitve doline pred zaselkom Gornji konec/Bagnoli superiore je do zdaj na italijanski strani registriranih skupno 56 kraških jam, tako brezen kot vodoravnih jam in spodmolov (več o tem na http://www.catastogrotte.fvg.it/). Med njimi je že od prejšnjega stoletja naprej odkritih skupno deset jam z arheološkimi ostanki. Na slovenski strani meje je ob izlivu Krvavega potoka v Glinščico in pod skalnim pomolom, na katerem je protiturški tabor, v katastru Jamarske zveze Slovenije registriranih pet jam.

V novembru 2016 smo trije avtorji tega prispevka (S. Flego, B. Blažina in P. Jamnik) opravili ogled vodoravne jame Dg 4, kat. št. JZS 6922. Jama je približno 20 višinskih metrov nad strugo Krvavega potoka in 270 metrov pred sotočjem z vodotokom Glinščica. Za lepo obokanim vhodom in za bivanje ali vsaj zavetje primernim vhodnim delom kljub precejšnjim vkopom, ki so jih naredili jazbeci, na jamskih tleh nismo opazili arheoloških ali osteoloških ostankov. Vzhodno pod jamo je večja skalna stena (slika 1), ob vznožju katere je viden ostanek zelo starega jamskega sistema. Tik preden se skalna stena nekaj metrov nad Krvavim potokom strmo dvigne, smo pri ogledu ob vznožju opazili manjšo luknjo. Za manjšimi vhodi se jame večkrat razširijo, zato smo želeli preveriti, ali je morda kaj podobnega tudi tukaj. Ugotovili smo, da gre le za ozek rov. Tudi to je ostanek nekdanjega razvejanega jamskega sistema, ki se je raztezal na mestu pod današnjo skalno steno. V okolici vhoda smo opazili značilen vkop brloga jazbeca in poleg nekaj fragmentov živalskih kosti v izmetanem materialu pred jazbino našli tudi posamezne človeške kosti in zobe.

METODOLOGIJA DELA

Razen nekaj fragmentov človeških kosti in posameznih zob na površju izkopanega materiala pred jazbino ni bilo ničesar, kar bi neposredno nakazovalo na starost najdenih kosti. Manj kot sto metrov oddaljena državna meja in krščanski kipec Marije v eni od skalnih niš pod skalno steno (slika 2) sta nas napeljala k misli, da gre morda za najdbe človeških ostankov, ki izvirajo še iz časa prebegov čez jugoslovansko-italijansko mejo, saj je iz novejše zgodovine znanih več primerov mejnih incidentov med vojaki JLA in prebežniki čez mejo.

Kosti in zobe smo zato pobrali in jih s pomočjo Komisije Vlade Republike Slovenije za reševanje vprašanj prikritih grobišč (v nadaljnjem besedilu: komisija) predali policiji.[1] Slednja najdbo neznanih človeških ostankov obravnava kot domnevni sum storitve kaznivega dejanja in skladno s svojimi kriminalistično-tehničnimi in forenzičnimi načeli izvaja ukrepe za razjasnitev okoliščin smrti oziroma identifikacijo najdenih človeških posmrtnih

Slika 1: Skalna stena nad Krvavim potokom; a) panoramski in b) bližinski posnetek z označenimi mesti najdb (Foto: P. Jamnik)
Fig. 1: Rock face above Krvavi Potok: a) panoramic view and b) close-up view with the locations of the finds marked (Photo: P. Jamnik)

1 Dokument Ministrstva za gospodarski razvoj, št. 131-1/2016/133, z dne 7. novembra 2016.

ostankov. Skladno s tem je Uprava kriminalistične policije najdene zobe poslala Nacionalnemu forenzičnemu laboratoriju Generalne policijske uprave z zaprosilom za DNK-analizo.[2] Iz okoliščin najdbe je bilo sicer jasno, da človeški kostni ostanki niso posledica kaznivega dejanja, storjenega v zdajšnjem obdobju, temveč izvirajo iz časa prejšnje države, morda pa celo iz arheoloških obdobij. Na splošno je ločevanje najdenih človeških ostankov na tiste, ki pripadajo arheološkim obdobjem, in tiste, ki so še predmet kriminalistično-forenzičnih preiskav, težko izvedljivo ali celo neizvedljivo, če poleg kosti ni drugih predmetov. V današnjem času so v antropologiji in genetiki že vsaj okvirno znani t. i starodavni genetski zapisi, ki so bili pridobljeni z DNK-analizami t. i. starodavnih DNK (angl. *ancient DNA*). Domnevali smo, da bi s pridobitvijo rezultatov DNK-analize genetskega zapisa zob, najdenih v jazbini, morda lahko preverili, ali je s takimi analizami mogoče ločevati najdbe človeških kostnih ostankov, ki morajo ostati predmet nadaljnje policijske preiskave, od človeških kostnih ostankov, ki jih je ob najdbi mogoče razumeti kot predmet kulturne dediščine. To bi bila preiskovalno-metodološka novost tudi v policijskem delu. V konkretnem primeru jazbine pa bi, če bi rezultati kazali na arheološko pripadnost najdenih človeških kosti, dobili še prvi genetski zapis starodavne DNK v Sloveniji. Zapis bi morda že lahko primerjali z domnevami o človeških migracijah čez ozemlje današnje Slovenije v arheoloških obdobjih (o dosedanjih domnevah o migracijskih tokovih čez ozemlje Slovenije glej Zupan, Vrabec in Glavač, 2013; Zupan in Glavač, 2014; Zupan, 2014). Žal se je izkazalo, da so z metodološkega vidika preiskave starodavnega DNK zahtevnejše kot DNK-analize, ki se izvajajo za kriminalistično-forenzične potrebe. Nacionalni forenzični laboratorij tako za preiskave starodavnega DNK nima primerne opreme in ustreznih reagentov (začetnih oligonukleotidov), s katerimi bi lahko določili bialelne označevalce za ugotavljanje preteklih populacijskih dogajanj, s temi pa nato podtipe haplotipov kromosoma Y, zato preiskave ni bilo mogoče opraviti.[3]

Ker je še vedno obstajala možnost, da so najdeni človeški ostanki povezani z dogodki ob ilegalnih prehodih jugoslovansko-italijanske državne meje v času Jugoslavije in bi torej preiskava dogodka spadala pod pristojnost komisije, je bil opravljen ponovni pregled širšega območja najdbe človeških kosti. Pokazalo se je, da so posamezni človeški ostanki tudi na dveh mestih ob previsu pod skalno steno in na nasipnem stožcu pod enim izmed rovov v skalni steni. Tako kot pri preostalih prikritih grobišč je antropološko analizo najdenih človeških ostankov za komisijo opravila fizična antropologinja dr. Petra Leben – Seljak. Ob ponovnem obisku skalne stene junija 2017 je S. Flego na obeh mestih pod

Slika 2: Kipec Marije v skalni niši (Foto: P. Jamnik)
Fig. 2: Statuette of the Virgin Mary in a rock niche (Photo: P. Jamnik)

steno, kjer so bile naknadno najdene človeške kosti, našel še tri fragmente lončenine, ki nedvomno pripada arheološkim obdobjem in jo glede na mesto najdbe lahko povežemo z že prej najdenimi človeškimi ostanki. Najdbe so bile s tem prepoznane kot arheološka premična kulturna dediščina in predane Zavodu za varstvo kulturne dediščine Nova Gorica.[4]

V nadaljnjem besedilu na podlagi opravljene antropološke in zoološke analize kostnih najdb ter okvirne časovne umestitve fragmentov lončenine predstavimo novoodkrito prazgodovinsko mesto odlaganja mrtvih. Jamsko grobišče poskušamo povezati z že do zdaj znanimi odkritji človeških ostankov v jamah v dolini Glinščice ter nakazati vzroke za izbiro doline kot prostora, namenjenega odlaganju mrtvih.

OPIS NAJDIŠČA IN NAJDB

Skalna stena, pod katero so bili najdeni človeški ostanki in lončenina, se dvigne iznad struge Krvavega potoka in poteka v severozahodni smeri, v dolžini približno 70 metrov do današnje pohodne poti, nekda-

2 Dokument Uprave kriminalistične policije, št. 131-6/2016/2 (22-03), z dne 2. decembra 2016.
3 Dokument Nacionalnega forenzičnega laboratorija, št. 233-5158/2016/2 (2P503-01), z dne 18. aprila 2017.
4 Dokument Uprave kriminalistične policije, št. 131-6/2016/4 (22-03), z dne 17. julija 2017.

Slika 3: Ostanki sige in kapnikov na skalni steni (Foto: P. Jamnik)
Fig. 3: Remains of calcite deposits and dripstones on the rock face (Photo: P. Jamnik)

Slika 4: Človeški zobje v sedimentu, izmetanem iz Jazbine (Foto: P. Jamnik)
Fig. 4: Human teeth in sediment ejected from the Jazbina cave (Photo: P. Jamnik)

nje železniške proge med Trstom in Kozino (današnje državne meje med Slovenijo in Italijo), tam pa se nato razširi v skalno pobočje. Na najvišjem mestu je visoka do deset metrov. Pod njo je staro melišče, ki se spoji z meliščem skalnega pomola Tabor nad Botačem, pod katerim se Krvavi potok izlije v Glinščico. Skalna stena je ostanek nekdanjega, danes že propadlega/denudiranega jamskega sistema. Od nekdanje jame so se ohranili le dva manjša previsa z nekajmetrskimi ozkimi, s sedimenti zapolnjenimi rovi, ki pod previsi vodijo pod steno, in trije krajši rovi nekoliko nad vznožjem stene. Ob previsih in v nekaterih od rovov je še vedno vidna stara siga s kapniki (slika 3).

Jamarja Jamarskega odseka Slovenskega planinskega društva Trst, Claudio Bratoš in Stojan Sancin, sta pred leti poskušala pod enim od previsov pod skalno steno odkopati s sedimenti zapolnjen rov in priti v še nezapolnjene dele jame, vendar sta delo po nekaj metrih opustila. Previse oziroma ostanke jamskega sistema sta v katastru Jamarske zveze Slovenije označila z imenom Dg 5, rovi pod steno pa niso registrirani kot jamski objekt s katastrsko številko. Človeške kosti so bile pod skalno steno najdene na treh mestih. Najdbe so bile med seboj toliko oddaljene, da med kostmi ni moglo priti do medsebojnega mešanja, zato pod steno in v njej lahko identificiramo tri različna mesta, kamor so bila odložena trupla pokojnikov. Te najdiščne točke smo poimenovali Jazbina, Rov sredi skalne stene in Pod previsom, spadajo pa k propadlemu jamskemu sistemu Dg 5, kakor sta skalno steno v jamarskem katastru označila jamarja Bratoš in Sencin. Ta tri poimenovanja mest najdb v članku uporabljamo kot lastna imena, zato jih pišemo z veliko začetnico. Pri antropološki analizi človeških kostnih ostankov sta spol in starost določena po standardnih metodah (Ferembach et al., 1980), obraba zob pa je določena po metodah Brothwella in Murphyja (Hillson, 1996). V pregledu literature navajamo tudi tri novejša pregledna dela (Cox in Mays, 2000; Cox et al., 2008; Marquez-Grant in Fibiger, 2011).

Jazbina je le 60 centimetrov visok, 60 centimetrov širok in 3 metre dolg rov. Jazbeci luknje kopljejo tudi na koncu rova, vendar zaradi ozkega prostora ni mogoče preveriti, kako globoko in daleč v sedimente oziroma ali se za ožino rov ponovno razširi. Večina kosti je bila najdena pred Jazbino v materialu, ki je bil pri kopanju izmetan iz jame (slika 4), vendar je bilo nekaj kosti tudi v rovu, tako da ni dvoma, da so bile prvotno vse kosti v Jazbini. Pred vhodom se lepo vidi nekaj večjih kosov skal (slika 5), s katerimi so ljudje po odložitvi trupel v jamski prostor vhod zaprli. V tisočletjih se je verjetno del zidu podrl, s tem pa je rov postal dostopen jazbecem, ki so ga začeli uporabljati za svoj brlog. Človeški ostanki so močno fragmentirani in različno ohranjeni, kar se odraža že na kosteh.

Lobanja:

- tri leve senčnice (*os temporale*) pripadajo trem odraslim osebam. Glede na razmeroma majhen bradavični odrastek so verjetno ženske (*processus mastoideus -1*), a tega ni mogoče trditi z gotovostjo, saj je pri določitvi spola pomembno, kakšne so še preostale spolne značilnosti;
- del zatilnice pripada eni odrasli osebi (*pars basilaris os occipitale; synchondrosis sphaenooccipitalis* je zakostenela);
- desna ličnica (*os zygomaticum*) je zelo gracilna in pripada eni osebi nedoločljivega spola in starosti. Lahko gre za starejšega otroka ali za odraslo žensko;

- osem fragmentov krova, od tega štirje zelo majhni. Večji fragmenti so od temenice (*os parietale*) in čelnice (*os frontale,* desni del; *glabella –2*). Čelnica verjetno pripada isti osebi kot ličnica; lahko gre za starejšega otroka ali za odraslo žensko.

Zobje:
- leva polovica korpusa mandibule s petimi zobmi (C, PM_2, vsi trije M), medtem ko dva zoba manjkata *post mortem* (I_2, PM_1). Stopnja obrabe grizne ploskve ustreza starosti 25–35 let po Brothwellovi lestvici (M_1 4, M_2 2+, M_3 2);
- leva zgornja čeljustnica (*maksila*) z enim zobom (M^1, stopnja abrazije 4+/5 po Brothwellu, starost 25–35 let);
- trije posamezni zobje: zgornji sekalec (I^1), zgornji kočnik (M^2) in zobna zasnova zgornjega podočnika (C). Dva zoba (I^1 in M^2) pripadata odrasli osebi, drugi kočnik (M^2, stopnja abrazije 4 po Brothwellu) bi glede na stopnjo obrabe grizne ploskve lahko pripadal isti osebi kot leva *maksila* s prvim kočnikom. Zobna zasnova zgornjega podočnika (C) pripada otroku, staremu 6–9 let (razvojna stopnja zasnove ustreza dentalni starosti 7 let ± 2 leti in 8 let ± 2 leti).

Trup:
- lok prsnega vretenca pripada eni odrasli osebi.

Roka:
- ena desna lopatica (*scapula*) pripada otroku;
- tri kosti dlani pripadajo odrasli osebi: gre za dve dlančnici (ena je palčeva) in proksimalni prstni členek;
- en nedoločljiv fragment, ki spominja na palčevo dlančnico otroka.

Noga:
- desna stegnenica v dveh delih (*femur*; korpus + ločena distalna epifiza) pripada otroku. Skeletna starost približno 6–8 let: ocenjena dolžina diafize 23–24 centimetrov, srednji obod diafize 54 milimetrov;
- en fragment korpusa femurja, ki po velikosti ustreza zgornjemu, srednji obod 52 milimetrov;
- štirje fragmenti mečnice (*fibula*) so verjetno od dveh mečnic, ki pripadata najmanj eni odrasli osebi;
- desna skočnica (*talus*) pripada odrasli osebi, glede na velikost domnevno ženski (maks. dolžina talusa 51 milimetrov);
- tri stopalnice.

Človeški kostni ostanki pripadajo najmanj štirim osebam: otroku, staremu 6–8 let, in trem odraslim, domnevno ženskam. Otroške kosti so: zob, lopatica, desni femur, verjetno tudi del levega, pogojno še čelnica in ličnica. Odraslim osebam pripadajo fragmenti treh lobanj, vretence, mečnici, kosti dlani in stopal. Spolni znaki in gracilnost kosti so na meji med moškimi in ženskimi, z rahlo težnjo k ženskemu spolu.

Slika 5: Jazbina z ostanki kamnov, s katerimi je bil zaprt prazgodovinski grob (Foto: P. Jamnik)
Fig. 5: The Jazbina cave with the remains of the rocks that were used to seal the prehistoric grave (Photo: P. Jamnik)

Pred vhodom v Jazbino in na pobočju pod njo kljub skrbnemu pregledu nismo odkrili drugih arheoloških najdb, skupaj s človeškimi ostanki pa je pred jamo ležalo tudi več odlomkov živalskih kosti. Slednje nedvomno izvirajo iz rova, v katerem so bili tudi človeški ostanki, saj je prostor pred rovom strm; kosti so se na tem mestu lahko ohranile le zato, ker so bile pred kratkim izmetane iz Jazbine. Ker je rov brlog jazbeca, je bilo pričakovati, da gre za kostne ostanke poginulih jazbecev in morda še za nekaj kosti njegovega plena. Arheozoološka analiza je to domnevo potrdila le deloma. Pokazala je na prisotnost več živalskih vrst:

1. Prašič, najbrž domači (*Sus* cf. *domesticus*):
   - koželjnica (*radius*): en odlomek; mlada žival.

2. Osel (*Equus asinus*):
   - dlančnica (*metacarpus*): en primerek; mlada žival.

3. Poljski zajec (*Lepus europaeus*):
   - golenica (*tibia*): dva odlomka;
   - stegnenica (*femur*): trije odlomki.

4. Jazbec (*Meles meles*):
   - lobanja (*cranium*): dva odlomka; zelo verjetno jazbec;
   - vretenca (*vertebrae*): pet odlomkov; zelo verjetno jazbec;
   - nadlahtnica (*humerus*): en odlomek;

- koželjnica (*radius*): dva odlomka;
- medenica (*pelvis*): trije odlomki;
- golenica (*tibia*): en odlomek.

5. Ožje neopredeljen veliki rastlinojed (velikostni razred goveda):
   - spodnja čeljustnica (*mandibula*): en odlomek;
   - koželjnica (*radius*): en odlomek.

6. Kokoš (*Gallus domesticus*):
   - stegnenica (*femur*): dva odlomka.

7. Taksonomsko neopredeljene najdbe:
   - devet odlomkov.

Najbolje zastopana živalska vrsta v gradivu je skladno s pričakovanji jazbec (N = 14), kar je smiselno razložiti z naravnim poginom v jazbini. Čumnato s truplom poginule živali naj bi namreč preostali jazbeci v brlogu praviloma le zapečatili in preprosto nadomestili z izkopom nove (Heptner in Naumov, 2001, 1280–1281). To pomeni, da jazbeci ob morebitni poznejši širitvi brloga v smeri nekdanje čumnate s truplom naletijo na celoten skelet poginule živali. Ne preseneča torej, da je v analiziranem gradivu jazbec zastopan s pestrim naborom skeletnih elementov s praktično vseh delov telesa (glej zgoraj).

Druga izhodiščna domneva, po kateri bi bili med najdenimi živalskimi kostmi lahko tudi ostanki jazbečevega plena, ni bila potrjena. Ta naša največja kuna se namreč hrani z žuželkami, polži, dvoživkami, malimi sesalci in mrhovino (Kryštufek, 1991, 221), v analiziranem gradivu najdene živalske vrste pa – z morebitno izjemo poljskega zajca – ne spadajo v nobeno od naštetih kategorij. Verjetneje je torej, da je za prisotnost ostankov goveda, prašiča, kokoši in osla odgovoren človek. Vsaj kosti prvih dveh omenjenih vrst bi pri tem nemara lahko razumeli celo kot ostanek pogrebnega pridatka ali popotnice. Navsezadnje so bili med številnimi odkritji govejih in prašičjih kosti v prazgodovinskih in rimskodobnih najdiščih na Krasu in v njegovem zaledju (glej npr. Leben, 1967; Riedel, 1968a; 1968b; 1968c; 1969; 1973; 1974; 1976; Turk et al., 1992; Turk et al., 1993; Toškan in Dirjec, 2004; Toškan et al., 2014) (domnevno) odkriti tudi človeški pokopi (glej npr. Battaglia in Cossiansich, 1915; Jamnik et al., 2017).

Najdbe kokoši in osla so v obravnavanem prostoru bistveno redkejše, večina pa spada v rimski čas (glej npr. Toškan, 2009; Boschin, 2013). Pravzaprav je na podlagi razpoložljivih podatkov prisotnost najdb omenjenih dveh živalskih vrst na območju Krasa mogoče pričakovati šele v železni dobi. Najstarejši znani ostanki osla z območja severne Italije so namreč datirani v obdobje od leta 1200 do 950 pr. n. št., pri čemer je pomembno, da so bili tja razširjeni z juga Apeninskega polotoka, in ne iz srednje Evrope (Blake, 2015, 62 in tam navedena literatura). Zelo podoben je tudi časovni okvir pojava prvih kokoši v istem prostoru (De Grossi Mazzorin, 2000; Kyselý, 2010; Škvor Jernejčič in Toškan, 2017). Njihove kosti se v teh najzgodnejših fazah skoraj brez izjeme pojavljajo le v grobovih in drugovrstnih kultnih kontekstih (Sykes, 2012), kar je vsekakor pomenljivo.

Slika 6: Rov sredi skalne stene in nasipni stožec pod steno, na katerem so bile človeške kosti in fragment lončenine (Foto: P. Jamnik)
Fig. 6: "Passage in the Middle of the Rock Face" and talus below the rock face in which human bones and pottery fragment were found (Photo: P. Jamnik)

Rov sredi skalne stene je od Jazbine oddaljen približno 25 metrov. Odpira se okoli tri metre visoko v skalni steni in je dostopen le z vrvjo. Gre za do en meter visok in nekaj metrov dolg fosilni rov z ravnim dnom. Tudi ta rov se na koncu zaradi zapolnitve s sedimenti tako zoži, da ni mogoče preveriti, ali se nadaljuje v daljše jamske rove. Pod vhodom vanj je na dnu skalne stene lepo viden nasipni stožec sedimentov, ki skozi leta polzijo iz rova (slika 6). Na tem nasipnem stožcu so bili najdeni štirje fragmenti človeških kosti in fragment lončenine.

Vse človeške kosti so kosti dlani (*manus*), in sicer gre za dva proksimalna členka odrasle osebe:

- cel prstni členek (ohranjen v treh fragmentih, prelomi se ujemajo: dolžina 45 milimetrov) je glede na velikost verjetno od sredinca, lahko pa tudi od kazalca ali prstanca;
- proksimalna polovica členka, verjetno od palca.

Fragment lončenine je velik 7,6 x 6 centimetrov, debelina stene je 0,9 centimetra. Posoda je bila izdelana iz dobro prečiščene gline z dodatki peska in neenakomerno žgana. Barva fragmenta je zunaj od opečnato

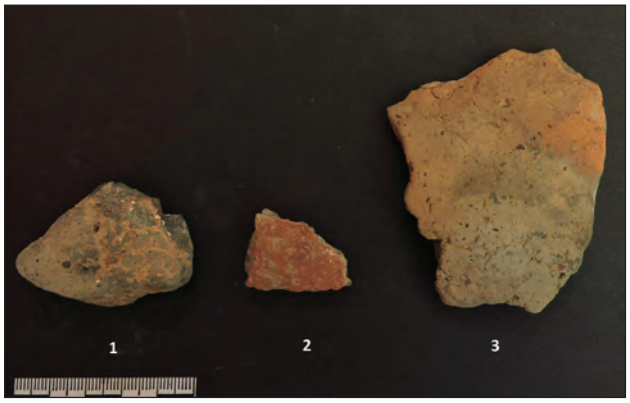

Slika 7: Fragmenti lončenine; 1. Rov v skalni steni, 2. Pod previsom (Foto: P. Jamnik)
Fig. 7: Pottery fragments: 1. "Passage in the Middle of the Rock Face"; 2. "Below the Overhang" (Photo: P. Jamnik)

rdeče do svetlo rjave, na notranji strani črna, črn je tudi prelom. Zunanja in notranja stran sta zaglajeni, ni pa mogoče ugotoviti načina izdelave. Fragment pripada večji posodi (slika 7/3).

Pod previsom smo poimenovali do približno 2,5 metra visok in približno deset metrov dolg prostor pod skalno steno. Ob zadnji steni previsa je nekaj manjših jamskih rovov, ki so izoblikovani v kompaktni kamnini, v njih pa ni sedimenta. Edini rov s sedimenti je takoj ob začetku previsa – tam sta jamarja tudi začela kopati in poskušala najti nadaljevanje jame. Po približno osmih metrih kopanja v ozkem rovu sta delo opustila. V prekopanem sedimentu tik pod previsom sta bila najdena dva zoba (slika 8).

Zoba pripadata mlajši odrasli osebi, lahko tudi mladostniku (več kot 14 in manj kot 25 let):

- spodnji stalni podočnik z zelo rahlo obrabo grizne ploskve (C: stopnja abrazije po Murphyju 2);
- zgornji stalni molar, po obliki krone M^3, razprte korenine bolj ustrezajo M^2. Obraba grizne ploskve je zelo rahla (stopnja abrazije po Murphyju 2 in po Brothwellu 2). Če je imela oseba ohranjene tudi spodnje molarje, taka obraba ustreza starosti do 25 let. Analiza je pokazala začetni karies (vrat, bukalno), odebeljene zobne korenine (vnetni proces, morda granulom).

V prekopanem materialu, ki sta ga jamarja metala po pobočju pred previsom, sta bila najdena tudi dva fragmenta lončenine. Prvi fragment velikosti 4,5 x 3,2

Slika 8: Najdišče Pod previsom (Foto: P. Jamnik)
Fig. 8: The "Below the Overhang" site (Photo: P. Jamnik)

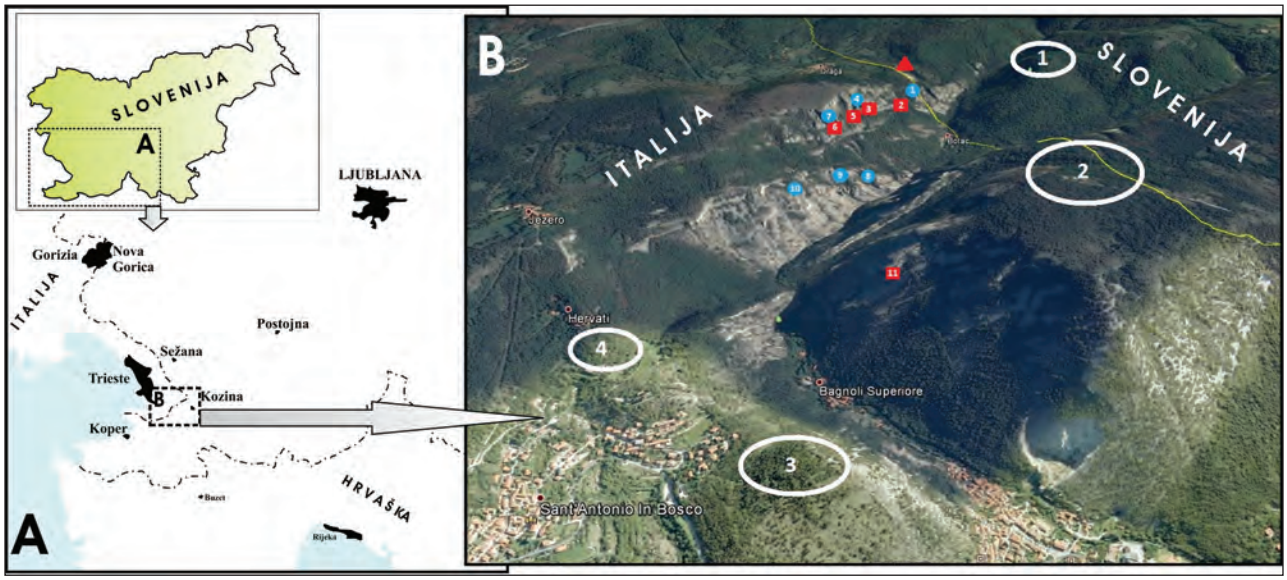

Slika 9: Pogled z juga proti strmemu delu doline Glinščice: kvadrat; jame s človeškimi ostanki, trikotnik; novo najdišče pod skalno steno, krog; preostala jamska arheološka najdišča, 1; gradišče Lorencon, 2; gradišče na Selih, 3; gradišče Sv. Mihael, 4; Muhov grad (Risba: M. Križnar, vir: Google Earth)
Fig. 9: View from the south towards the steep part of the valley of the Glinščica/Rosandra. Square: caves with human remains. Triangle: new site below the rock face. Circle: other archaeological sites in caves – 1. Lorencon hill fort; 2. Sela hill fort; 3. San Michele hill fort; 4. Castello di Moccò (Drawing: M. Križnar, source: Google Earth)

centimetra in debeline 1,2 centimetra je izdelan iz dobro prečiščene gline, ki ji je dodan droben pesek. Na zunanji in notranji strani je črne do opečnato rdeče barve. Površina se zdi precej porozna. Prelom je črne barve (slika 7/1). Drugi fragment je velikosti 2,9 x 2 centimetra in debeline 0,6 centimetra. Barva je na zunanji strani temno opečnata, na notranji strani pa črna. Prelom je črne barve. Zunanja in notranja stran fragmenta sta zglajeni, zato je ta kos med temi tremi primerki, najdenimi pod skalno steno, najbolj kakovostna keramika. Ohranjeni fragment je kljub vsemu premajhen, da bi lahko določili, kakšni obliki posode je pripadal (slika 7/2). Obe posodi sta bili verjetno izdelani na lončarskem vretenu.

Pod skalno steno so bili torej na treh med seboj ločenih mestih najdeni kostni ostanki skupno šestih oseb – pri najdišču Jazbina ostanki treh odraslih, domnevno žensk in otroka, pri najdišču Rov sredi skalne stene ostanki ene odrasle osebe in pri najdišču Pod previsom ostanki mlajše osebe starosti več kot 14 in manj kot 25 let. Splošen vtis ob pregledu je, da so kosti na pogled in otip ravno take, kot so kostni ostanki iz arheoloških obdobij in nekaterih grobišč, povezanih s povojnimi poboji. Površinska struktura kosti iz Jazbine je sicer različna (ene so gladkejše od drugih; otroške in nekatere živalske), kar je verjetno treba pripisati večji ali manjši izpostavljenosti atmosferskim vplivom in razlikam v strukturi zaradi starosti oseb ob smrti. Enako velja za barvo. Glede starosti najdenih kosti se na osnovi videza, otipa ali anatomskih posebnosti ni mogoče opredeliti. Natančna časovna umestitev samo treh neznačilnih fragmentov lončenine prav tako ni mogoča. Zanesljivo je le, da fragmenti spadajo v obdobje prazgodovine. Po načinu izdelave, kakovosti in barvi bi jih okvirno umestili v pozno bronasto ali zgodnjo železno dobo. Z le po enim fragmentom vsake od treh različnih posod pa seveda ni mogoča niti funkcionalna opredelitev, zato ne vemo, kakšni so bili lončeni izdelki.

JAME Z ARHEOLOŠKIMI OSTANKI V OKOLICI NOVEGA NAJDIŠČA

V italijanskem jamarskem katastru je v strmem predelu doline Glinščice (v dolžini okoli 1,5 kilometra), od sotočja s Krvavim potokom oziroma od predela nad Boračem/Bottazzo do razširitve doline nad zaselkom Gornji konec/Bagnoli superiore registriranih 56 kraških jam (več o tem na http://www.catastogrotte.fvg.it/?var=-contents&id=59). Med njimi je na zahodni strani doline deset jam, v katerih so bili do zdaj odkriti arheološki ostanki. Prav pod Veliko Steno/Monte Stena (442 metrov nadmorske višine), v delu, kjer strmo skalnato pobočje doline Glinščice preide v navpično steno, so bili ob vznožju v štirih jamah odkriti tudi človeški kostni ostanki. V nadaljnjem delu prispevka po geografskem zaporedju od slovensko-italijanske meje proti Trstu predstavljamo le osnovne podatke o najdbah arheoloških ostankov iz vseh jam (slika 9/1–10).

1. GROTTA DI FUNFENBERG (VG 5846, Cat. reg. 5349)[5]

Gre za velik spodmol pod severno stranjo skalnega pomola Tabora nad Botačem/Taber di Draga[6], kjer so srednjeveške razvaline. Dostopen je le podatek o prisotnosti bronasto- in železnodobne lončenine (C. R. I. G. A.).

2. CAVERNA IN VAL ROSANDRA/GROTTA DEL TASSO/PEČINA PRI RAKNIKU[7] (VG 425, Cat. reg. 292)

Leta 1913 je F. Battaglia v spodmolu z velikim vhodom izkopal moški skelet z grobnimi pridatki, nekaj kamenega orodja, brus, rožen predmet in ožgane kosti goveda, koze, prašiča ter jazbeca. Človeške kosti so bile razmetane v tanki plasti zemlje ob levi jamski steni, med njimi pa so bili fragmenti treh posod z rdeče in črno glajeno površino ter fragment trakastega ročaja. Najdbe je datiral v neo-eneolitski čas (Battaglia in Cossiansich, 1915). Leben je opozoril, da so trakasti (prsteni) ročaji pogosti v bronasti dobi severne Italije, in izrazil prepričanje, da manjkajoča dokumentacija Battaglijevega izkopavanja ne dopušča točnejše časovne in kulturne opredelitve (Leben, 1967, 47; Leben, 1978, 21). Flego in Župančič sta v pregledu najdišč v dolini Glinščice leta 1991 omenila še mnenje M. Cossiansicha (1918, 28), ki je bil prepričan, da je bila ta mala jama verjetno le mesto pokopa (Flego in Župančič, 1991, 18). V mlajših obdobjih je bila tudi zavetišče pred srednjeveškimi nevarnostmi, zaradi večkratnega prekopavanja iskalcev zakladov pa časovna umestitev najdb na podlagi stratigrafije ni več mogoča (C. R. I. G. A., z navedbo Bernardini in Batic, 2005).

3. ANTRI SOPRA LA GROTTA DELLE GALLERIE/ SPODMOL NAD PEČINO (VG 5126, Cat. reg. 3557)

V petdesetih letih prejšnjega stoletja naj bi F. Stradi v eni od dveh med seboj nepovezanih jam ob skalni polici našel neolitski lonec (Marini, 1985, 173), Legnani (1968, 30) pa je izrazil domnevo, da je bil ta morda najden v bližnji Grotta Delle Gallerie/Pečine pod Steno (VG 420, Cat. reg. 290). Tudi pri teh dveh manjših jamah se omenjajo človeške kosti, ki naj bi izvirale iz rimske dobe (Gherlizza in Halupca, 1988, 241; Flego in Župančič, 1991, 18), vendar ni jasno, na podlagi česa so bili človeški ostanki tako časovno umeščeni.

4. GROTTE DELLE PORTE DI FERRO/ŽELEZNI PRTON/ŽELEZNA VRATA (VG 3027, Cat. reg. 504)

Vhod v jamo je ovalen, z vidnimi so ostanki izklesanih vdolbin in rimske malte, v kateri so drobci keramike, kar je bilo razloženo kot poznoantični poseg za pripravo opazovalno-obrambne točke (Degrassi, 1929, 163). Takoj za vhodom so bile najdene črepinje antičnih in srednjeveških posod, v nadaljnjem delu približno 30 metrov dolgega jamskega rova pa naj bi bile tudi plasti s prazgodovinskimi ostanki (Degrassi, 1929, 163; Battaglia, 1933, 202; Leben, 1967, 48; Flego in Župančič, 1991, 17–18), o katerih ni mogoče najti natančnih podatkov. V novejših omembah najdišča se prazgodovinske plasti, še vedno brez podrobnih podatkov o najdbah, umeščajo v širše obdobje od neolitika do železne dobe (C. R. I. G. A., z omembo avtorjev Gherlizza in Halupca, 1988).

5. GROTTA DELLE GALLERIE/PEČINA POD STENO[8] (VG 420, Cat. reg. 290)

V tem, skupno 104 metre dolgem jamskem sistemu je bilo od vseh jam na območju Glinščice opravljenih največ raziskav. Prva izkopavanja je izvedel že Marchesetti leta 1890, pozneje pa so v jami kopali še Battaglia, Cossiansich, Neumann v letih 1923 in 1914, Stradi v letu 1938/39, Cannarella in Valles v letu 1954/55, skupina Gruppo Speleologico San Giusto leta 1959 in raziskovalci iz institucije Centro Studi Carsici leta 1975 (Leben, 1967, 48–50 in T/I-II; Flego in Župančič, 1991, 17). Material je v različnih zbirkah. V plasteh so zastopani elementi zgodnjega, mlajšega in poznega neolitika. Večina najdb pripada bronasti dobi, prisotne so tudi najdbe iz železne dobe. V vrhnjih plasteh je prisotna tudi antična lončevina (Leben, 1967, 48–50; Flego in Župančič, 1991, 17; Gilli in Montagnari Kokelj, 1993, 121–194). Tudi v tej jami so bili najdeni človeški ostanki, ki domnevno pripadajo le eni osebi (zatilnična kost, lopatica in nekaj drugih kosti), vendar ni bilo mogoče ugotoviti, iz katere od v plasteh prisotnih kultur zares izvirajo (Leben, 1967, 49).

5 Pri opisu jam podajamo njihovo italijansko ime in za poševnico še slovensko (če obstaja), številko jame iz Zgodovinskega katastra Julijske krajine (*Catasto storico della Venezia Giulia – VG*) in aktualno katastrsko številko regionalnega jamarskega katastra. Kadar vir ni posebej naveden, velja, da smo podatke o najdišču povzeli iz projekta *Portale Catasto Regionato Informatico delle Grotte Archeologiche* (C. R. I. G. A.), ki ga na Univerzi v Trstu vodita Manuela Montagnari Kokelj in Franco Cucchi. (http://progetti.divulgando.eu/criga/index.html), in iz italijanskega jamskega katastra (www.catastogrotte.it).

6 Italijani skalni pomol imenujejo grad Funfenberg.

7 Jama je v literaturi omenjana še z naslednjimi imeni: Caverna presso Bottaccio, Caverna Sepolcrale, Caverna del Turco, Caverna in Val Rosandra, Grotta dei Morti, Jama Sinterska, Modrasica (Guidi, 2002)

8 Jama je v literaturi omenjana še z naslednjimi imeni: Botaška pečina, Felshöhle von Draga, Grotta delle Finestre, Grotta dei Camini, Grotta presso Draga Sant'Elia, Höhle des Tunnels in Pred Jama (vir: Commissione Grotte Eugenio Boegan,Società Alpina delle Giulie, sezione di Trieste del Club Alpino Italiano, http://www.boegan.it/studi-e-ricerche/folklore/storie-e-leggende-del-carso-e-delle-sue-grotte/?no_cache=1&sword_list%5B%5D=CONOSCIUTE, vpogled 1. junija 2017).

6. CAVERNATTA PRESSO LA (PARETE) GRANDE/ JAMA PRI STENI (VG 4521, Cat. reg. 1649)

200 metrov levo od Pečine pod Steno (VG 420, Cat. reg. 290) se odpira le nekaj metrov dolga jama, v kateri je F. Stradi leta 1969 odkril človeške ostanke več oseb (Marini, 1975, 54). Ker ni bilo najdene lončenine, na podlagi katere bi bila mogoča natančnejša kulturna umestitev, so človeški ostanki s patološkimi spremembami na vretencih umeščeni v obdobje kulture žarnih grobišč (Leben, 1978, 21) oziroma v predrimski čas (Flego in Župančič, 1991, 23).

7. GROTTA DEL COCCIO (VG 5794, Cat. reg. 5227)

V manjši, le nekaj metrov dolgi jami z ozkim vhodom je bila najdena keramična posoda, ki časovno ni opredeljena, domneva pa se, da so jo ljudje uporabljali za zbiranje vode (C. R. I. G. A.).

8. GROTTA DELLA SFESA/JAMA POD KAMENCI II. (VG 3029, Cat. reg. 545)

V ozki in kratki jami, težko dostopni sredi skalne stene, naj bi pred letom 1926 kopal R. Battaglia, našel pa le malo sledi človeške prisotnosti (C. R. I. G. A.). D. Marini (1975, 1984) je najdbe najprej opredelil kot kaštelirsko keramiko, pozneje pa jim je pripisal neolitsko starost (Flego in Župančič, 1991, 20).

9. GROTTA DEL MONTASIO/JAMA POD KAMENCI (VG 3028, Cat. reg. 544)

C. Marchesetti je leta 1913 v ozki jami izkopal lončenino, ki jo R. Battaglia umešča v čas po neolitiku (C. R. I. G. A.), Leben pa na podlagi kroglaste posode z dvema ročajema predvideva kulturno pripadnost starejši bronasti dobi (Leben, 1967, 47–48).

10. CAVERNA SOTTO IL CASTELLO FERR. DI VAL ROSANDRA/JAMA POD ČUVAJNICO (VG 3471, Cat. reg. 944)

V manjšem rovu pod skalnim previsom je bila najdena bronasta fibula, ki je avtorji časovno ne umeščajo (Gherlizza in Halupca, 1988; Flego in Župančič, 1991, 19). Na levi strani doline Glinščice je za zdaj poznana le ena jama, v kateri so bili odkriti človeški ostanki (slika 9/11).

11. GROTTA SULLA PARETE NO DEL MONTE CARSO, GROTTA SOPRA I MOLINI DI BAGNILO/ JAMA NAD GORNJIM KONCEM (VG 422, Cat. reg. 325)

Na levem bregu doline Glinščice se na pobočju Griže nad zaselkom Gornji Konec/Bagnoli Superiore odpirata dva vhoda v manjšo jamo, v kateri so našli ostanke človeških kosti, prazgodovinsko keramiko ter nekaj sileksov (Boegan, 1920, 22). Keramika naj bi bila iz bronaste dobe (Leben, 1967, 47). V sedemdesetih letih prejšnjega stoletja so v jami izvedli sondiranje, ki pa je bilo arheološko negativno (Cannarella, 1977, 81–82; Flego in Župančič, 1991, 21).

SKLEPNE UGOTOVITVE

Na območju vznožja navpične skalne stene pod Veliko Steno/Monte Stena, v zračni razdalji do 750 metrov od Jazbine, so torej znane štiri jame, v katerih so bile najdene človeške kosti. Kljub večkratnim posegom v sedimente v vseh teh jamah pri najdbah človeških ostankov žal ni jasnih arheoloških povezav. V vseh jamah gre le za najdbo ostankov ene ali največ nekaj oseb. V jami Pečina pri Rakniku je bil moški skelet razmetan v tanki plasti zemlje ob levi jamski steni, med kostmi pa so bili fragmenti treh posod, ki skelet posredno umeščajo v bronasto dobo. Pri jami Spodmol nad pečino se omenjajo človeške kosti, ki so sicer umeščene v rimsko dobo, vendar v literaturi ni podatkov, na podlagi česa. V jami Pečina pod Steno so bili najdeni ostanki ene osebe, za katero ni jasno, v katero od arheoloških plasti bi jo lahko umestili. Večina najdb iz jame pripada bronasti dobi, prisotne pa so tudi najdbe iz železne dobe. V Jami pri Steni naj bi bili ostanki več oseb brez časovno jasneje določljive lončenine, zato so umeščeni v čas kulture žarnih grobišč oziroma v predrimski čas. Na nasprotni strani doline Glinščice je s človeškimi kostnimi ostanki poznana le Jama nad Gornjim koncem, v kateri so kosti na podlagi najdene lončenine časovno umeščene v bronasto dobo.

Je med najdbami iz najdišč Jazbina, Rov sredi skalne stene in Pod previsom ter med najdbami človeških ostankov ob vznožju Velike Stene mogoče najti podobnosti? Pri naših najdbah, vsaj v primeru Jazbine, ni dvoma, da je bilo mesto odložitve dveh odraslih in otroka izbrano kot mesto groba oziroma pokopa. Vhod v ozek rov je bil založen s kosi skal, s katerimi so grob zaprli. Ob kosteh ni bilo lončenine. Najdišči Rov sredi stene in Pod previsom sta za bivanje povsem neprimerni, zato se tudi tu, ob upoštevanju, da je Jazbina le nekaj metrov stran, zdi najverjetnejša razlaga, da sta bili obe mesti (tako kot jazbina) namenjeni odložitvi – pokopu mrtvih. Fragmenti lončenine, ki jih je okvirno mogoče umestiti v bronasto ali železno dobo in so bili najdeni skupaj s kostnimi ostanki na najdiščih Pod previsom in Rov sredi skalne stene, so verjetno grobni pridatki. Ob človeških kosteh so bili najdeni ostanki živali, ki bi tja morda lahko prišle tudi iz drugih razlogov, vendar se glede na okoliščine najdbe zdi verjetneje, da so bili deli živali prav tako pridani mrtvim. Zaradi prisotnosti kosti osla in kokoši, ki se na tem območju pojavita šele v železni dobi, bi lahko širšo časovno umestitev, ki jo nakazujejo fragmenti lončenine, nekoliko zožili na železno dobo. Tako najdbe lahko časovno povežemo vsaj z najdbami iz jam Pečina pod

Steno in Jama v Steni. V jami Pečina pri Rakniku najden skelet se sicer v literaturi povezuje z bronastodobno lončenino, ker pa je bil razmetan v vrhnji plasti, bi to lahko pomenilo, da je morda mlajši od bronaste dobe. Glede na način izvedbe izkopov in večkratna prekopavanja v preostalih jamah, pri katerih je znan podatek o prisotnosti prazgodovinske lončenine (Grotta di Funfenberg, Železni prton, Jama pod Kamenci II in Jama pod Kamenci), pa ne izključujemo možnosti, da so bile človeške kosti tudi v kateri od teh, a so bile morda prezrte ali pa celo že pred prvimi dokumentiranimi arheološkimi posegi uničene. Razlogov za najdbo človeških kosti v jamah je seveda več: od smrti člana skupnosti, ki je v jami ali v njeni bližini našla začasno zavetišče, smrti osebe, ki je sama prečkala območje doline Glinščice in je v zavetju jame, ki si ga je našla, umrla, do možnosti, da so v jamo odložili nasilno umorjene, ki so jih morda oropali pri prehodu skozi dolino. Zdi se, da nasilno umorjenim ne bi dodajali pridatkov, osamljen popotnik prav tako ne bi s seboj prenašal lončenih posod (če seveda lončenino, ki je bila najdena v jamah s kostnimi ostanki, povezujemo s temi kostmi). Zdi se, da bi poleg najdišč Jazbina, Rov v skalni steni in Pod previsom, ki so nedvomno namenjena odlaganju mrtvih, lahko v istem času imele enak namen uporabe tudi jame, v katerih so bile najdene človeške kosti pod strmimi skalami Velike Stene. Zaradi pomankanja arheoloških najdb, zaradi katerih bi bile jasne okoliščine najdb človeških ostankov v opisanih jamah, tega seveda ne moremo trditi z gotovostjo, vsekakor pa proti taki ideji ni pomembnih argumentov. Menimo, da bi našo najdbo človeških ostankov najmanj šestih oseb pod skalno steno nad Krvavim potokom lahko časovno in kulturno povezali z najdbami človeških ostankov v vsaj treh jamah pod Veliko Steno. Pokop oziroma odložitev mrtvih v jame in skalne rove bi, v nekem ožjem časovnem obdobju, tj. v železni dobi, lahko izvajala skupnost, ki je živela nekje v neposredni bližini, v enem od gradišč ali naselij. Odlaganje mrtvih v jame v prazgodovini in tudi ožje v železni dobi ni nič nenavadnega. V Sloveniji do sedaj poznamo najmanj 11 jamskih najdišč kjer so najdeni človeški ostanki vsaj okvirno pripisani železni dobi. V vseh primerih gre za domnevne jamske pokope, odlaganje mrtvih v jame ali celo za žrtvovanja (Tomšičeva jama – najmanj 3 osebe, Pečinka – čeljust, Jelenca jama – nadlahtnica, Gorenja jama – okostje v breznu, v sistemu Škocjanskih jam Czoernigova jama – otroški skelet in Tominčeva jama z najmanj 20 skeleti, Jama I. na Prevali (tudi Okostna ali Skeletna jama) – 11 okostij, Sveta jama – nekaj kosti, Jama pod Socerbskim gradom – čeljustnica, Mornova zijalka – dva otroška skeleta (Leben, 1978, 14–16), in Pecova jama – fragmenti lobanje in okončin (Dirjec, Leben in Turk, 1988, 226)). V dolini Glinščice se nam zdi pomembno predvsem to, da imamo na ožjem območju, eno ob drugi več jam in previsov, v katere so odlagali mrtve.

Kaj je do danes znanega o prazgodovinskih skupnostih, ki so živele v bližini? Razen slabo dokumentiranih mest, za katera se predvideva ali ve, da je tam prazgodovinsko gradišče ali naselje, natančnejših podatkov ni. Najbliže jamskim najdiščem, ki jih obravnavamo, je na slovenski strani prazgodovinsko gradišče Lorencon (sv. Lovrenc) nad sotočjem potokov Botač in Griža, na vrhu hriba Žerjalski vrh (390 metrov nadmorske višine) (slika 9/1). Danes so na območju, kjer naj bi bilo prazgodovinsko gradišče, vidni ostanki srednjeveške utrdbe z velikim obrambnim jarkom. Znan je le podatek, da naj bi bila na območju gradišča prazgodovinska lončenina (Truhlar, 1975, 136). Naslednja lokacija je gradišče na Selih (znano tudi pod imeni Griža, Grobeljce, Šance) (Flego in Župančič, 1991, 29) na Malem Krasu, prav nasproti Tabora nad Botačem, na vrhu levega – vzhodnega pobočja soteske Glinščice (slika 9/2). Z roba gradišča se odpira lep pogled prav na območje, kjer so v dolini Glinščice jame s človeškimi ostanki. Gradišče je bilo kljub obsežnosti umeščeno v prazgodovino le na podlagi nekaj najdenih fragmentov lončenine (Boltin Tome, 1975, 143). S. Flego in L. Rupel sta pridobila še nov podatek, in sicer da so pred leti domačini na gradišču našli še nekaj keramičnih odlomkov, ki po značilnostih večinoma spadajo v mlajšo bronasto dobo in v železno dobo (Flego in Rupel, 1993, 190–191). Z obeh mest, kjer so živele prazgodovinske skupnosti, je dostop v sotesko Glinščice precej preprost, obe gradišči pa ležita na nasprotni strani Glinščice, kar je bilo morda za religiozne oziroma obredne predstave takratnih ljudi pomembno. Obe gradišči sta vizualno povezani z območjem, kjer so jame s človeškimi ostanki, in to bi ponovno lahko vplivalo na izbor lokacije za odlaganje mrtvih. Na italijanski strani sta ob razširitvi doline Glinščice znani dve prazgodovinski lokaciji: nad vasjo Boljunec/Bagnoli della Rosandra je prazgodovinsko gradišče Sv. Mihael (slika 9/3), vzhodno od vasi Zabrežec/Mocco pa je na pobočju pod srednjeveškim Muhovim gradom (slika 9/4) prazgodovinska lončenina, kar nakazuje na poselitev območja tudi v prazgodovini. Ali bi prazgodovinski prebivalci, ki so živeli pred vstopom v dolino Glinščice, za mesto slovesa od svojih pokojnih članov skupnosti izbrali strme predele pod navpičnimi skalami, več kot dva kilometra oddaljene od svojih bivališč, seveda ne vemo. Vsekakor pa je mogoče tudi to.

Sprejetje domneve o namensko izbranem območju soteske za mesto odlaganja mrtvih bi pomenilo, da ta del strme doline Glinščice lahko prepoznamo kot sakralni prostor mrtvih članov ene od železnodobnih skupnosti, ki je živela v bližini. Če je bilo to res, potem lahko pričakujemo, da bi se z usmerjenimi in namenskimi pregledi pod skalnimi previsi ali v manjših skalnih nišah na območju strme soteske Glinščice našlo še več mest s človeškimi ostanki. Našo domnevo, da se je to dogajalo v nekem časovno krajšem obdobju prazgodovine in da so v jamah morda odloženi pripadniki, ki so sočasno bivali v prazgodovinski skupnosti, pa bo morda v prihodnosti mogoče potrjevati tudi s primerjavo rezultatov preiskav DNK, če se je v najdenih kosteh ohranilo dovolj genetskega materiala.

PREHISTORIC CAVE CEMETERY NEAR THE CONFLUENCE OF THE KRVAVI POTOK AND GLINŠČICA STREAMS

Pavel JAMNIK
Kočna 5, 4273 Blejska Dobrava, Slovenia
e-mail: pavel.jamnik@telemach.net

Petra LEBEN-SELJAK
Dobračevska ulica 44, 4226 Žiri, Slovenia
e-mail: petra.leben@gmail.com

Borut TOŠKAN
RC SASA, Institute of Archaeology, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: borut.toskan@zrc-sazu.si

Stanko FLEGO
Pellegrini 20, 34139 Trieste, Italy
e-mail: s_flego@virgilio.it

Bruno BLAŽINA
Jenkova 16, 6230 *Postojna*, Slovenia
e-mail: bruno.blazina@gmail.com

SUMMARY

Close by the national border between Slovenia and Italy, above the village of Botazzo/Botač (on the Italian side), the Krvavi Potok stream flows into the gorge of the Glinščica/Rosandra from the north. A rock face (Fig. 1) rises above the stream. At its foot the remains of a very old cave system are visible (Fig. 3). We found human bones in a small cave, which we named Jazbina, meaning "the Sett", because it contained an active badger sett (Figs 4 and 5), and, not far away, a statuette of the Virgin Mary in a rock niche (Fig. 2). Because the bones could have derived from the Cold War period, we handed them over to the police for the purpose of isolation of so-called ancient DNA from the teeth in order to determine whether the remains belonged to an archaeological period or should be treated as the object of a police investigation. For objective technical reasons, however, DNA analysis proved to be impossible. During a second examination of the rock face, bones were found in two further locations, which we called "Passage in the Middle of the Rock Face" (Fig. 6) and "Below the Overhang" (Fig. 8). Three fragments of Bronze Age or Iron Age pottery were also found here (Fig. 7). Badger, hare, cattle, pig, hen and donkey bone remains were found together with the human remains outside the Jazbina cave. Given the circumstances of the find, these could have been grave goods. Since the donkey and the hen do not appear in this area until the Iron Age, we are able to narrow the broad time frame indicated by the pottery fragments to the Iron Age period.

In total, the bone remains of six individuals were found in three separate locations. At the Jazbina cave these were the remains of three adults, presumably women, and a child. The bone remains of one adult were found below the "Passage in the Middle of the Rock Face", while those of a young person aged over 14 and under 25 were found in the "Below the Overhang" location. In the immediate vicinity, in a steep section of the valley of the Glinščica/Rosandra, below Velika Stena/Monte Stena (442 m a.s.l.) around 1.5 km from the newly discovered burial site, are ten caves in which archaeological remains have been discovered in the past. In four of these (Pečina pri Rakniku/Caverna di Val Rosandra [also known as the Grotta del Tasso or Badger's Cave], Spodmol nad Pečino/Antri sopra la Grotta delle Gallerie, Pečina pod Steno/Grotta delle Gallerie and Jama pri Steni/Cavernetta presso la Grande) human bone remains have also been found (Fig. 9). In all cases these have been finds of the remains of one or, at most, a few individuals. The burial or depositing of the dead in caves and rock passages could have been carried out within a narrow time frame by the community living in one of the hill forts or settlements in the immediate vicinity. The closest of these, on the Slovenian side of the border, are the prehistoric hill fort of Lorencon on the summit of Žerjalski *Vrh (390 m a.s.l.) (Fig. 9/1) and the hill fort at Sela (Fig. 9/2). On the Italian side, at the point where the valley of the Glinščica/Rosandra widens, the hill fort of San Michele (Fig. 9/3) and, above the village of Bagnoli della Rosandra/Boljunec east of the village of Moccò/Zabrežec, the finds below the medieval Castello di Moccò/Muhov Grad (Fig. 9/4) indicate that the area was inhabited in prehistoric times.*

Keywords: human bones, caves, burial, prehistory, valley Glinščica

VIRI IN LITERATURA

Battaglia, R. (1933): L'età dei più antichi depositi di riempimento delle caverne. Atti del 1° Congresso Speleologico Nazionale, Trieste, 199–219.

Battaglia, R. & M. Cossiansich (1915): Su di alcuni scavi preistorici eseguiti nel territorio di Trieste nell'anno 1913, Bullettino di paletnologia italiana, XLI, 19–39.

Bernardini, F. & A. Betic (2005): Le collezioni archeologiche del Museo Civico di Storia Naturale di Trieste: primi risultati di una revisione in corso, Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003. Atti del Convegno Internazionale di Studi, , 537–555.

Blake, E. (2015): Social networks and regional identity in Bronze Age Italy. Cambridge, Cambridge University Press.

Boegan, E. (1920): Cavita' sotterranee della Carsia Giulia. Alpi Giulie, 22, 4, 19–26.

Boltin-Tome, E. (1975): Mali Kras. V: Arheološka najdišča Slovenije, Inštitut za arheologijo SAZU, 143.

Boschin, F. (2013): Živalski ostanki. V: Fabec, T. & T. Žerjal (ur.): Odstrta Bukovica. Življenje ob cesti Akvileja – Emona v rimskem času. Bukovica, Občina Renče Vogrsko, 85–88.

Cannarella, D. (1977): Catalogo delle cavita' e dei ripari di interesse p aletnologico e paleontologico sul Carso triestino. Atti della Soc. per la Preist. e Protost. della Reg. F.V.G., 3, 1975–1977, 47–124.

Catasto Regionato Informatico delle Grotte Archeologiche (C. R. I. G. A.). http://progetti.divulgando.eu/criga/index.htm (1. 6. 2017).

Catasto storico. www.catastogrotte.it (1. 6. 2017).

Cossiansich, M. (1918): Praehistorische Untersuchungen in der Umgebung von Triest unter besonder der Beruchtsichtung der Gro tta delle Gallerie. Beiblatt der Mitth. d. Zentral Kommission fur Denkmalpflege, Bd 16,Wien.

Cox, M. & S. Mays (ed.) (2000): Human Osteology in Archaeology and Forensic Science. Greenwich Medical Media (GMM), London.

Cox, M., Flavel, A., Hanson, I., Laver, J. & R. Wessling (2008): The Scientific Investigation of Mass Graves. Cambridge, Cambridge University Press.

De Grossi Mazzorin, J. (2000): Introduzione e diffusione del pollame in Italia ed evoluzione delle sue forme di allevamento fino al Medioevo. V: Fiore, I., Malerba, G. & S. Chilardi (ur.): Atti del 3º Convegno Nazionale di Archeozoologia. Roma, Associazione Italiana ArcheoZoologia, 351–361.

Degrassi, A. (1929): Le grotte carsiche nell'età romana. Grotte d'Italia, III, 126–143.

Dirjec, J., Leben, A. & I. Turk (1988): Plešivica – Pecova jama. Varstvo spomenikov, 30, 226.

Ferembach, D., Schwidetzky, I. & M. Stloukal (1980): Recommendations for Age and Sex Diagnoses of Skeletons. Jour. Hum. Evol, 9, 517–549.

Flego, S. & L. Rupel (1993): Prazgodovinska gradišča tržaške pokrajine / I castellieri preistorici della Provincia di Trieste. Trst, Založništvo tržaškega tiska.

Flego, S. & M. Župančič (1991): Arheološka topografija občine Dolina: (Tržaska pokrajina, Italija) / Topografia archeologica del Comune di San Dorligo della Valle: (Provincia di Trieste, Italia). Narodna in študijska knjižnica Trst, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Inštitut za arheologijo, Trst-Ljubljana.

Gherlizza, F. & E. Halupca (1988): Spelaeus. Monografia delle grotte e dei ripari sottoroccia del Carso triestino nelle quali sono stati rinvenuti resti di interesse archeologico. Trieste, Club alpinistico Triestino Gruppo grotte.

Gilli, E. & E. Montegnari Kokelj (1993): La Grotta delle Gallerie del Carso treistino, Atti della Società per la Preistoria e Protostoria della Regione Friuli Venezia Giulia, VIII, 121–194.

Guidi, P. (2002): Storie e leggende del carso e delle sue grotte. Commissione Grotte Eugenio Boegan,Società Alpina delle Giulie, sezione di Trieste del Club Alpino Italiano, http://www.boegan.it/studi-e-ricerche/folklore/storie-e-leggende-del-carso-e-delle-sue-grotte/?no_cache=1&sword_list%5B%5D=CONOSCIUTE, (1. 6. 2017).

Heptner, V. G. & N. P. Naumov (2001): Mammals of the Soviet Union. Volume II, Part 1b: Carnivora (Weasels; Additional Species). Washington, Smithsonina Institution Libraries, The National Science Fundation.

Hillson, S. (1996): Dental Anthropology. Cambridge, Cambridge University Press.

Jamnik, P., Leben-Seljak, P., Toškan, B., Križnar, M., Glažar, S., Blažina, B. & J. Bizjak (2017): Grobišče v Imenskem rovu/rovu starih podpisov v Postojnski jami. So bili obiski Postojnske jame sredi 17. stoletja »turistični« ogledi grobišča? Annales, Anali za istrske in mediteranske študije, Ser. hist. sociol., 27, 1, 11–30.

Kryštufek, B. (1991): Sesalci Slovenije. Ljubljana, Prirodoslovni muzej Slovenije.

Kyselý, R. (2010): Review of the oldest evidence of domestic fowl Gallus gallus f. domestica from the Czech Republic in its European context. Acta zoological cracoviensia, 53A, 1–2, 9–34.

Leben, F. (1967): Stratigrafija in časovna razvrstitev jamskih najdb na tržaskem Krasu. Arheološki Vestnik, 18, 43–86.

Leben, F. (1978): Osteološke in kulturne najdbe prazgodovinskega človeka iz kraških jam Slovenije in mejnega ozemlja. Arheološki vestnik, 29, 13–31.

Legnani, F. (1968): Piccola Guida delle Preistoria di Trieste. Comm. Grotte E. Boegan, Trieste.

Marini, D. (1975): Il problema delle antiche sepolture sul Carso trie stino alla luce di alcune recenti scoperte. Alpi Giulie, 69, 1, 40–55.

Marini, D. (1984): Recenti scoperte in alcune grotte presso Trieste, Alpi Giulie, 78, 1, 25–29.

Marini, D. (1985): Guida alla Val Rosandra- Comm. Grotte "E.Boegan". S. A. G.-C. A. I., 15–28.

Marquez-Grant, N. & L. Fibiger (ed.) (2011): The Routledge Handbook of Archaeological Human Remains and Legislation. London, New York, Routledge.

Riedel, A. (1968a): I mammiferi domestici del castelliere di Nivize nel Carso triestino. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 8, 125–144.

Riedel, A. (1968b): Nuovo contributo alla conoscenza della fauna domestica Neo_Eneolitica della grotta delle Gallerie. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 8, 111–124.

Riedel, A. (1968c): I mammiferi domestici della caverna dei Ciclami nel Carso triestino. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 8, 79–144.

Riedel, A. (1969): Resti di animali domestici preistorici della grotta Gigante sul Carso triestino. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 9, 107–112.

Riedel, A. (1973): I mammiferi domestici della grotta N. 1745/4558 V. G. e di faune oloceniche minori. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 13, 53–90.

Riedel, A. (1974): La fauna dell'insediamento preistorico di Cattinara. Atti e Memorie della Commissione Grotte »Eugenio Boegan«, 14, 79–92.

Riedel, A. (1976): Resti faunistici preistorici della caverna Cotariova (Trieste) (scavi B. Lonza). Atti del Museo Civico di Storia Naturale, 29, 2, 69–104.

Sykes, N. (2012): A social perspective on the introduction of exotic animals: the case of the chicken. World Archaeology, 44, 1, 158–169.

Škvor Jernejčič, B. & B. Toškan (2017): L'usage rituel des chiens et des loups au Bronze récent et a l'âge du Fer dans les Alpes orientales (Slovénie) : nouvelles données issues des études archéo(zoo)logiques et de l'analyse des isotopes stables. V: *L'animal et l'homme*. Du Paléolithique à la Protohistoire. Rouen: (ur./ed) Costamagno, S., Dupont, C., Dutour, O., Gourichon, L. & D. Vialou. Paris, CTHS. 2016. http://cths.fr/co/communication.php?id=7388.

Toškan, B. & J. Dirjec (2004): Ostanki velikih sesalcev v Viktorjevem spodmolu. V: Turk, I. (ur.), Viktorjev spodmol in Mala Triglavca, prispevki k poznavanju mezolitskega obdobja v Sloveniji. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 9, Ljubljana, Založba ZRC, 135–167.

Toškan, B. (2009): Sesalska favna z najdišča Križišče (AC Koper – Lendava). Poročilo za izkopavanja iz let 2002 in 2003. Neobjavljeno poročilo, Ljubljana, Inštitut za Arheologijo ZRC SAZU.

Toškan, B., Dirjec, J. & A. Bavdek (2014): Lost in time? Repatriated animal remains from Anelli's excavations at Betalov spodmol (SW SLovenia). RMZ – M&G, 61, 141–155.

Truhlar, F. (1975): Beka (Lorencan). V: Arheološka najdišča Slovenije, Inštitut za arheologijo SAZU, 136.

Turk, I., Bavdek, A., Perko, V., Culiberg, M., Šercelj, A., Dirjec, J. & P. Pavlin (1992): Acijev spodmol pri Petrinjah. Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji, 20, 27–48.

Turk, I., Modrijan, Z., Prus, T., Culiberg, M., Šercelj, A., Perko, V., Dirjec, J. & P. Pavlin (1993): Podmol pri Kastelcu – novo večplastno arheološko najdišče na Krasu, Slovenija. Arheološki vestnik, 44, 45–96.

Zupan, A, Vrabec, K. & D. Glavač (2013): The paternal perspective of the Slovenian population and its relationship with other populations. Annals of Human Biology, 40, 6, 515–526.

Zupan, A. (2014): Genetska struktura Slovencev, kot jo razkrivajo polimorfini kromosoma Y in mitohondrijske DNA. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Biotehnična fakulteta, 109.

Zupan, A. & D. Glavač (2013): Genetska struktura slovenske populacije, kot jo razkrivajo polimorfizmi kromosoma Y in mitohondrijske DNA. Drevesa, 20, 1, 4–15.